

Катерина Рассудіна

РАССУДИНА Катерина Сергіївна — аспірантка кафедри теоретичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів — християнська антропологія, філософія особистості.

ЛЮБОВ ЯК ПРИНЦИП УТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЛІСТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Проблема комунікації, ставлення до Іншого є однією з найбільш значущих у філософії ХХ-го століття. Проте, незважаючи на високий ступінь розробки, вона продовжує бути актуальною ХХІ-го ст. Причина загострення проблеми очевидна — це притаманний новітнім часам стрімкий розвиток цивілізації (насамперед, технічний). Він спричинив кризу ідентичності, розклад традиційної спільноти, отже пошук нових форм і засад комунікації, що відповідали б сутності людини. Так само, як європейські, виявилися підірваними основи українського суспільства, про що свідчать нескінченні дебати, що визначили не лише політичне, але й буденне життя українців.

У ХХ-му ст. проблему взаємодії особистості та спільноти розробляли М.Шелер, М.Бубер, Е.Левінас, Ю.Габермас, Ч.Тейлор та чимало інших мислителів. Ця проблематика є також однією з провідних у творчості та діяльності філософів-персоналістів. Останні висунули завдання обґрунтувати новий тип життєдіяльності особистостей, котрий містив би в собі нетрадиційне розуміння міжлюдських відносин. Важливе місце серед персоналістів посідають Емануель Муньє, Жан Лакруа та Кароль Войтила.

Дослідження персоналістського розуміння спільноти представлене, зокрема, працями Дж. Р. Бібота й Д.Р.Фінна. Варто зазначити також розробки І.С.Вдовиної, котра, незважаючи на дещо односторонній підхід, наводить чимало прикладів цікавлення персоналістами проблемою спільноти.

Метою розробки є доповнення внеску наведених дослідників. Авторка висуває гіпотезу, згідно з якою, головним принципом творення персоналістської спільноти виступає любов.

Передусім, варто осмислити те значення, яке надають любові філософи-персоналісти. Найбільш показовими тут є роботи Ж.Лакруа. В межах персоналістського підходу він дає власне визначення любові, в основі котрого покладене розрізнення себелюбства і любові до себе. Останнє — це воля до існування, споконвічне самоствердження, що постає в кожному акті волі та мислення. Любов до себе завжди переноситься і на інших. Це перенесення переривається лише підчас порівняння себе з іншими, оскільки любов не терпить порівнянь, вимагає неповторності особистості та сама привносить цю неповторність.

Любов до себе виступає, за Ж.Лакруа, ніби «золотою серединою» між двома крайнощами себелюбства: гординою та марнославством. Ці крайнощі є існуванням без іншого та існуванням у стосунку до іншого, а не як стосунок [3, с.191-193]. Таким відношенням було б самоствердження, якому немає місця за умов відкидання іншого, або самих себе.

Любов до власної винятковості — гординя — неможлива тому, що людина існує у відносинах, тобто є істотою відносною. Бути марнославним, тобто любити в собі подібність до інших (те, чому надають перевагу), неможливо через автономність кожної особистості. Натомість, любов до себе завжди пов'язана з відчуттям наявності в особистості свободної волі. Отже, як перша так і друга крайність не належать до особистісного буття. Саме через любов інша особистість пізнавана як відмінна від мене, але поєднана зі мною цією межею розрізнення. Прикладом такого пізнання є дотик.

У своїх творах Ж.Лакруа говорить про три види любові: ту, що привласнює, жертвну і ту, що об'єднує [3, с.238]. Перша з них суперечлива, адже жага володіння ніколи не може бути задоволеною, якщо її об'єктом є інша особистість. В особистості завжди залишиться дещо непізнане, неохоплене. Такий акт волі — це радше не любов, а заздрість. Ця думка Ж. Лакруа збігається зі словами іншого відомого персоналіста — Кароля Войтили, котрий розглядає «любов як єдиний виразний спротив вживанню особи в роль засобу щодо мети,

або знаряддя власної діяльності» [6]. Проте, варто зазначити, що обидва мислителі не заперечують присутність в любові елементу жадання, вказують лише на неповноцінність любові як самого жадання.

Так само неповноцінною є любов-жертвність. Вислів про те, що любов вимагає свободи іншого, говорить не лише про добровільне віддавання любові, але й про добровільне її прийняття. Любов не можна нав'язати, вона завжди є проханням до іншого та бажанням його любові. Любов, що просить взаємності — це милосердя; любов без жаги відповіді — великодушність, завжди нарцистична. Тут спадає на думку банальний вислів про те, що любов має бути встражданою. Але мука, викликана жагою взаємності, може бути продуктивною лише за тієї умови, якщо матиме за свій результат не оволодіння особистістю як об'єктом, а прийняття відповідальності за неї. Отже, два перші види любові є взаємозалежними й вимагають третього, найбільш конструктивного.

Найбільш конструктивною є любов, що об'єднує. Вона виступає як створення Ми, гетерогенної ідентичності Я і Ти. Ж.Лакруа вважає таке розуміння любові характерною рисою християнської культури, в котрій найвищою формою любові є Агапе. Об'єднуючи в собі риси інших двох видів любові та усуваючи їхні недоліки, вона стосується усіх відношень особистості. Навіть Бог, турбуючись про людину, ставить себе в залежність від неї, потребує її любові.

Отже, за Ж.Лакруа, любов є повним усвідомленням Іншого як особистості. Інший — це не третій. Ним завжди опосередковується стосунки зі світом. Останній існує принаймні для двох особистостей, а в ідеалі для справжньої спільноти. «Я-Ти» — стосунок стає важливішим за стосунок «Я-Воно». Більше того, Ж.Лакруа говорить про особистість як про стосунок до Іншого [4, с.410]. Адже не одиничні істоти породжують любов, а вона їх. Любов так само є стосунком, оскільки вона пов'язана з браком буття, прагне реалізувати досконалу єдність. Любити означає бути завжди більше, ніж один, покласти себе не центром, а членом стосунку, котре більш реально покладає людину в бутті. Головна істина персоналізму полягає в тому, що немає особистості поза людством.

Любов не є ані емоцією, ані пристрастю, а є почуттям, вона перебуває потойбіч розсудку, що роз'єднує. Тому вона визначає особистість з тією ж силою, що й наявність розуму, вона є осередком розуму, оскільки мета її розумна: досягти єдності, не відкидаючи відмінного. Любов є відкриттям Я та Іншого за межею будь-яких розрізень. Не згладжуючи відмінності, любов пояснює їх у їхньому стосунку до єдності. Любити — це мислити Іншого в Я, а Я в Іншому. Тому любов є досконалістю відносин.

Тут доречно звернутися до думки К. Войтили, котрий розглядав любов як «зумовлену спільним стосунком осіб до одного й того ж блага, котре вони обрали як ціль, і котрому підпорядкували себе» [6]. Істинною любов'ю, згідно з К. Войтилою, є та, в якій реалізується її сутність, спрямована на справжнє, а не позиційне благо. У нашому випадку йдеться про вдосконалення буття особистості та розвиток її існування, які можуть здійснюватись лише в спільноті, тобто за наявності інших членів стосунку.

Можна сказати, що чим більше люди соціалізовані, тим більше спільнота персоналізує їх. Отже, Ж.Лакруа стверджує, що особистість приречена на любов, бо через неї отримує своє буття. Любов є бажанням стати особистістю, тобто перебувати у стосунку. Ж.Лакруа підтримує А. де Сент-Екзюпері в тому, що любов прагне не стільки споглядання одне на одного, скільки погляду в спільному напрямку, тобто спільного покликання [3, с.240–241]. Погляд любові не оголює, не пронизує, а сприяє розвитку. Це знаряддя спілкування. Завдяки ньому зникає розрізнення на приватне і публічне, відкривається простір цілісної присутності в бутті.

Погоджуючись з Соловйовим, Ж.Лакруа вбачає смисл любові у виправданні індивідуальності ціною егоїзму [4, с.412]. Він полягає в любові до себе без загострення уваги на собі. Любов до себе немислима без прагнення розвитку, тоді як розвиватися людина може тільки тоді, коли любить інших. Такий висновок цілком логічний, адже слід взяти до уваги те, що любов постає як стосунок. В такому разі сам егоїзм виступає як презирство до себе.

Ця теза Ж.Лакруа знов виправдовує страждання в любові, яке виникає або через великодушність, або через свідоме знищення егоїзму. Позбавлення від страждання полягає не в намаганні підкорити особистість, а у сприянні її просуванню вперед. Знищуючи своє «Я», особистість поступається місцем Іншому, більш значному, і в такий спосіб відтворює любов. Недаремно Ж.Лакруа визначає любов як умирання заради відродження [4, с.414].

Варто зазначити, що любов для Ж.Лакруа є хоча й головним чинником спільноти, але не єдиним, і навіть не першим. Особистість як стосунок виражає себе за допомогою двох фундаментальних понять: любові та права [2, с.50]. Система права діє ще на рівні «безособових» стосунків між індивідами, готуючи їх до становлення любові, до перетворення на особистостей.

Характерною ознакою права виступає здатність застосувати насилля проти насилля. Але право, що не здобуває натхнення згори, не зможе вірно виконувати свою функцію, здатне закрити індивіда в собі. Право надихається свободою любов'ю, що жадає Іншого як Іншого. В такому разі його сила служить розвитку особистості та є чеснотою. Можна сказати, що право є гарантією проти примусової любові — себелюбства або великодушності.

Любов і право, за Ж.Лакруа, виявляються близькими за сутністю, обидва мають онтологічний та аксіологічний характер[2, с.250]. Якщо любов поважає цінність Іншого, то право являє собою вимогу цінності Іншого. Досконала любов прагне зробити людей прозорими одне для одного, але, як це вже було показано, особистість завжди лишає в собі таїну — несвідоме, безособове, тобто сферу права. Відкриття, оголення безособового становить надлишок любові, неволення, тоді як його визнання і прийняття таким, як воно є, гарантує розвиток особистості. Соціальний простір, захисником якого виступає право, є тією зоною, де здійснюються ще не персоніфіковані відносини. На його рівні індивід готується до перетворення на особистість, до належного розуміння спільноти та себе у спільноті. Ж. Лакруа влучно висловлюється про право як літеру, що виражає дух любові, адже намір не може існувати без репрезентації.

У таких стосунках, як любов і право, перебувають милосердя та справедливість. Справедливість (правова регламентація та обов'язок) поєднує людей у їхній «іншості». Людські відносини є стосунками сили щодо засобів і стосунками любові щодо мети. Там, де йдеться про підкорення пристрастей розуму та любові, про об'єднання розрізненого, чиста справедливість виправдовує себе. Як вже було зазначено, право виступає тут посередником між силою та любов'ю: застосовує насилля проти насилля. Прикладом невиконання завдання права є система лібералізму з притаманним їй розведенням приватного та публічного. З іншого боку, засилля права здатне деперсоніфікувати особистість, найвища справедливість, стає вищою несправедливістю (*summum jus summa injuria*). У міжособистісних відносинах завжди має залишатися місце для милосердя. Недаремно, милосердним вважається той, хто закликає до справедливості, але не чистої правової регламентації, а просякнутої духом любові.

Прояснити погляд Ж.Лакруа на стосунок любові та справедливості може звернення до міркувань К.Войтили. Останній розуміє справедливим те, що належить комусь «слухно», за природою речей. Для особистості слухно, «щоб була трактована як предмет любові, але не як предмет споживання» [6]. Ця вимога ґрунтується на персоналістичній нормі. Вона, згідно з К.Войтилою, полягає в тому, що особа — це таке благо, властивим та повноцінним ставленням до якого є лише любов. Як і в Ж.Лакруа, в певному сенсі любов виступає вимогою справедливості щодо людини, для якої негідно, неприродно бути засобом. Знов таки, сутнісний порядок справедливості виявляється основою порядку любові, а відтак, любов є вищою за справедливість. Справедливість стосується певних благ з огляду на особистості, тоді як любов безпосередньо до особистостей дотикається, оскільки в самій її природі міститься визнання їхньої цінності. Отже, хто любить Іншого, є щодо нього справедливим.

Визначаючи персоналізм, Е.Муньє неодноразово вказує на його місію подолання помилок індивідуалізму. Перш за все, йдеться про властивість індивідуалізму зосереджувати

індивіда на самому собі. Натомість персоналізм покликаний відкрити його для інших і в такий спосіб поставити його перед перспективами особистісного існування.

Відкритість є внутрішньо притаманною рисою людського існування. Як вдало підмічає Е.Муньє, першим рухом немовляти є рух до Іншого, воно розуміє себе, реагуючи на поведінку Іншого, і тільки згодом його поглинає перша хвиля егоцентризму. В нашому досвіді Ти, а в ньому і Ми, передусе Я, принаймні супроводжують Я. Ще одним прикладом цієї тези може бути той факт, що всі душевні розлади так чи інакше пов'язані з втратою контактів з Іншим. Не тільки він, але й саме Я людини виявляється Чужим.

Ставлення до Іншого як до суб'єкта, визнання його конкретного буття означає відмову від класифікації, від обмеження його певними рамками, означає сподівання на нього навіть тоді, коли воно здається марним й Інший ризикує перетворитися на Чужого. Таке ставлення передбачає не симпатію, як пошук в Ішому притаманних собі рис, а визнання його «іншості». Якщо симпатія належить природі, стверджує Е.Муньє, то любов виявляється новою формою буття. Тому спільність не зв'язує, а, навпаки, дарує свободу усім її членам. Любов здатна збагачувати через те буття, яке дарує Інший.

На основі подібних міркувань Е.Муньє формує одну з головних тез персоналізму: існувати — означає любити. Так визначається мета і обов'язок як його руху, так і кожної свідомої особистості: побудова персоналістської та спільнотної цивілізації [5, с.478-479].

Ми погоджуємося з І.С.Вдовиною, котра по-персоналістськи трактує комунікацію як «внутрішню метафізичну здатність особистості відкривати в собі відчуття іншого, здійснювати безпосередню перцепцію іншого» [1, с.96]. Метою та призначенням кожної людини стає особистісне спілкування. Інший виявляється не межею, а джерелом Я. Стосунок «Я-Ти» складається лише на основі взаємного визнання свободи і співробітництва з нею. Істинно особистісне спілкування визначається як надприродне, як любов, що дарується особистості потойбіч її ества, тобто поза тим, що людина мала в минулому і має тепер, передбачає її розвиток.

Крім того, персоналістське концепція комунікації немислима без ідеї єдності людства як у часі, так і у просторі. В цьому аспекті вона наслідує елліністичні та християнські уявлення. Персоналізм виступає проти відторгнення людини від спільноти за будь-якою ознакою, проти усіх форм расизму та кастовості.

За умови дотримання усіх вимог істинного спілкування, любові, особистості здатні відірватися від наявного буття, здійснити стрибок всього людства в якісно інше майбутнє, побудувати персоналістську спільноту.

Така спільнота особистостей, на думку Е.Муньє, заснована на діях, неподібних на всі ті, що вже мали місце у Всесвіті [5, с.480]. Йдеться про розвиток та втілення рис, притаманних особистості. Першою з них, є здатність вийти за власні межі. Особистість здатна розсекретити себе, щоби відкритися Ішому, в її житті головує аскеза, відмова від себе.

По-друге, справжня особистість ніколи не обходиться власною точкою зору, здатна зрозуміти позицію Іншого. Це не означає ані симпатію, ані втрату себе, ані пізнання Іншого, а поєднання різних позицій у згоду.

Третьою ознакою особистості є здатність взяти на себе відповідальність за Іншого розділити з ним і радість, і біль. Наступна риса особистості полягає в тому, що її живляча сила черпається з безвідплатної самовіддачі. Таке безкорисливе дарування не варто плутати з тією формою великодушності, проти якої виступає Ж.Лакруа, тобто з нав'язуванням любові. Йдеться радше про довіру та прощення.

Останньою рисою особистості виступає вірність. І відданість, і любов, і дружба досконалі тільки тоді, коли вони постійні. Проте така постійність не має нічого спільного з одноманітністю та сталістю, а, навпаки, має творчий характер, є невпинним випромінюванням.

Проаналізувавши основні положення персоналістської філософії стосовно стосунку любові та спільноти ми прийшли до висновку про їхній взаємозв'язок. Оскільки особистість розглядається персоналістами як стосунок, її існування передбачає наявність спільноти

особистостей. Найбільш досконалим стосунком постає любов. Можна сказати, що в певному сенсі особистість дорівнює любові, так само як розвитку, адже її ствердження неможливе поза досконалими стосунками до самої себе та до інших.

Так само, як особистість немислима без розвитку, взаємо обумовлюють одне одного спілкування та спільнота. Будучи стосунком, спілкування в його найдосконалішій формі знов таки передбачає любов. Отже, згідно з мислителями-персоналістами, любов являє собою основний принцип утворення та функціонування спільноти.

Коротко нагадаємо факти, які свідчать на користь такої тези. По-перше, особистість не мислима без Іншого. По-друге, стосунок особистості до самої себе та до Іншого формує не лише найдосконаліша форма любові, а любов усіх трьох вищезгаданих видів. Система права, на якій формально базується будь-яке суспільство, не може функціонувати в спільноті особистостей поза стосунком до любові. Таким чином, любов виступає запорукою та свідомством того факту, що спільнота не зв'язує особистостей, а надає їм свободу. Насамкінець, варто зазначити, що спільнота заснована на рисах, притаманних лише особистості, яка вимагає стосунок любові.

Самі ж прибічники персоналізму погоджувались зі своїми критиками в тому, що здійснення персоналістської та спільнотної революції є радше утопією, ніж програмою. Проте цього не можна сказати щодо любові як принципу побудови спільноти. У своєму повсякденному житті ми так, чи інакше, стикаємося з порушенням законів, або їхньою недосконалістю, з недотриманням моральних норм поведінки, з униканням відповідальності. Ці сумні факти свідчать про небажання значної кількості людей бути особистостями, про ігнорування норм любові. Але ж без дотримання головного принципу утворення спільноти народ, або «суспільство» залишатиметься масами. Можна стверджувати, що лише усвідомивши цю істину, розвиваючи в собі почуття любові ми зможемо побудувати справжню спільноту українського народу.

Література

1. *Вдовина И.С.* Французский персонализм (1932-1982): Учеб пособие для филос. фак. ун-тов. — М., 1990.
2. *Лакруа Ж.* Персонализм: истоки — основания — актуальность // *Лакруа Ж.* Избранное: 3. Персонализм / Пер. с фр. И.С.Вдовиной. — М., 2004. — С.5-165.
4. *Лакруа Ж.* Персонализм как антиидеология // *Лакруа Ж.* Избранное: Персонализм / Пер. с фр. И.С.Вдовиной. — М., 2004. — С.166-289.
5. *Лакруа Ж.* Чувства и нравственная жизнь // *Лакруа Ж.* Избранное: Персонализм / Пер. с фр. И.С.Вдовиной. — М., 2004. — С.386-450.
6. *Мунье Э.* Персонализм // *Мунье Э.* Манифест персонализма / Пер. с фр./ вступит. ст. И.С.Вдовиной. — М.: 1999. — С. 460-523.
7. *Wojtyła K.* Miłość i odpowiedzialność. — http://www.nonpossumus.pl/biblioteka/karol_wojtyla/milosc_i_odpowiedzialnosc/

Надійшла до редакції 5.04.2007 р.